

УДК 37.07:316.613

Мешко Галина Михайлівна

доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Стаття присвячена проблемі управління процесом формування здоров'язбережувального освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, результатів проведеного дослідження виокремлено чинники погіршення здоров'я учнів у сучасній школі, що слугувало орієнтиром для виокремлення аспектів комплексної програми формування здоров'язбережувального освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі. На підставі вивчення підходів учених щодо сутності здоров'язбережувального освітнього середовища, його структури і змістового наповнення розроблено модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища в загальноосвітньому навчальному закладі.

Ключові слова: управління загальноосвітнім навчальним закладом, здоров'язбережувальне освітнє середовище, збереження і зміцнення здоров'я учнів, модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища.

Актуальність дослідження. Ефективність роботи сучасного загальноосвітнього навчального закладу має вимірюватися не лише якістю освіти, а й безпекою і захищеністю учнів, турботою про їх здоров'я. Традиційна система освіти більшою мірою орієнтована на здобуття знань та інформації, але недостатньою мірою – на збереження і зміцнення здоров'я учнів. Результати медичних, соціологічних, психологічних і педагогічних досліджень свідчать про щорічне погіршення самопочуття і здоров'я школярів. Освітнє середовище сучасного навчального закладу неповною мірою виконує функції збереження та зміцнення здоров'я дітей. Тому важливим завданням загальноосвітнього навчального закладу є створення безпечних і нешкідливих умов навчання й виховання учнів, які б сприяли формуванню гармонійно розвиненої, фізично досконалої особистості з відповідальним ставленням до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Пошуку оптимального шкільного середовища, в якому особистість здорова, відчуває захищеність, безпеку та емоційний комфорт, присвячені масштабні міжнародні проекти і програми InnoSchool, TALIS (Teaching and Learning International Survey), «Доброзичливі до дітей школи» (ЮНІСЕФ) тощо. Результати вітчизняних і закордонних досліджень свідчать про необхідність розроблення концепцій здоров'язбережувального освітнього середовища; формування готовності вчителів до здоров'ятворчої діяльності; формування компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів з питань проектування та управління процесом формування здоров'язбережувального освітнього середовища.

Проблемі створення навчального середовища, що сприяє збереженню та зміцненню здоров'я дітей, присвячені наукові праці М.Башмакова, Я.Берегового, Л.Бережної, В.Ільченка, С.Дудка, В.Ковалько, М.Малашенка, А.Маджуги, П.Матвієнка, Н.Міллер, А.Морозової, С.Омельченко, О.Підгорної, Н.Рилової, Г.Спіченка, М.Стеланової та ін. Багато вчених (Л.Антонова, І.Борисова, Е.Вайнер, Л.Вашлаєва, Ю.Науменко, С.Оржеховська, Т.Паніна, О.Петров, А.Севрук, В.Серіков та ін.) досліджували питання формування здоров'язбережувального освітнього середовища через реалізацію здоров'язбережувальних освітніх технологій у навчально-виховному процесі.

Проблема управління процесом формування здоров'язбережувального освітнього середовища у за-

гальноосвітньому навчальному закладі в психолого-педагогічній літературі представлена недостатньо.

Мета дослідження полягає у визначенні аспектів управління процесом формування здоров'язбережувального освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі, розробленні моделі його формування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури, результатів проведеного нами дослідження дав змогу виокремити чинники, які погіршують стан здоров'я учнів у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах, що слугувало нам орієнтиром для визначення аспектів управлінської діяльності щодо формування здоров'язбережувального середовища: перевантаженість, перевтома школярів, відсутність контролю за рівнем навантажень учнів; інтенсифікація навчального процесу, невідповідність методик і технологій навчання віковим і функціональним особливостям дітей; незадовільний руховий режим учнів; нераціональне їх харчування; хронічне відчуття дитиною неспіху; низький рівень загальної культури педагога, його професійної майстерності (емоційна нестійкість вчителя, порушення ним норм педагогічної етики, неправильне використання прийомів педагогічного впливу, упереджене ставлення до окремих учнів, неправильна оцінка знань і поведінки школярів, незнання індивідуально-психологічних особливостей вихованців, нерозуміння їх внутрішнього світу і психічних станів); стресова тактика педагогічних впливів; психологічне насилля над учнями, маніпулювання ними; відсутність сприятливого психологічного клімату в учнівських і вчительських колективах, де має місце заздрість, мстивість, нездорова конкуренція і т.п.; неадекватна самооцінка, високий рівень тривожності учнів; нераціональна організація навчальної діяльності школяра.

З'ясовано, що в більшості загальноосвітніх навчальних закладів застосовуються неефективні форми роботи зі збереження і зміцнення здоров'я учнів, не створені умови для навчання і виховання, які б враховували вікові функціональні можливості організму дітей. Невідповідність вимог, що висуваються до учнів, їхнім можливостям є причиною шкільної дезадаптації, яка призводить до порушення системи спілкування учня з собою та іншими, відчуття психологічного дискомфорту. Підвищена чутливість до інтелектуальних та фізичних навантажень у поєднанні зі стресовою тактикою педагогічних впливів, невідповідністю методик і технологій навчання створюють «ідеальні» умови для розвитку за-

хворювань учнів.

На рівні навчального закладу управлінська діяльність має забезпечити створення умов для формування здоров'я учнів. У загальному вигляді ці умови виявляються у створенні, підтримці функціонування і розвитку навчально-виховного процесу як цілісної системи на засадах здоров'язбережувальної діяльності. Завдання навчального закладу, що реалізує ідею здоров'язбережувальної освіти, полягає у створенні особливого освітнього середовища, яке би зумовлювало процес формування в учнів культури здоров'я, компетентності здоров'язбереження.

У психолого-педагогічній літературі розмежовують поняття «здоров'язбережувальне освітнє середовище» та «здоров'язбережувальний простір». Заслугує на увагу підхід учених Н. Менчинської, О. Підгорної, А. Цимбалару та ін., згідно з яким освітній простір (зокрема, і здоров'язбережувальний) трактується як сукупність освітніх середовищ.

Аналіз різних підходів до розуміння сутності та змісту поняття «здоров'язбережувальне середовище» дає змогу стверджувати, що воно інтегрує сукупність певних умов: гігієнічних, медичних, психолого-педагогічних, організаційних, навчально-виховних, які забезпечують здоров'я учнів. Серед цих умов наявні й управлінські, спрямовані на формування, збереження і зміцнення соціального, фізичного, психічного, духовного здоров'я на основі психолого-педагогічних і медичних засобів та методів супроводу освітнього процесу.

Здоров'язбережувальне освітнє середовище А. Маджуа [4] трактує як цілеспрямовану і професійно створювану систему дидактичних умов, у якій засвоєння учнем знань, умінь і навичок, розвиток творчого мислення і формування емоційно-ціннісного ставлення до світу (в тому числі й до свого здоров'я) відбувається в ситуаціях фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального, духовного комфорту, а також відсутності етнофункціональних розбіжностей, що забезпечує створення загалом сприятливого психологічного клімату в процесі навчання.

А. Морозова визначає поняття «здоров'язбереження» як якісну характеристику середовища, що показує, наскільки вирішується питання збереження здоров'я суб'єктів освітнього процесу в умовах педагогічного середовища навчального закладу. Тому формування здоров'язбережувального середовища у навчальному закладі можливе за умови, якщо кожна компонента педагогічного процесу буде виконувати здоров'язбережувальну функцію [6, с. 45]. Це положення надзвичайно актуальне в контексті нашого дослідження.

Завизначенням Н. Міллер [5], здоров'язбережувальне навчальне середовище – це сукупність антропогенних, природних, культурних чинників, що сприяють задоволенню людиною власних потреб, здібностей, можливостей збереження здоров'я. Воно сприяє впровадженню здоров'язбережувального навчання як процесу взаємодії учнів і вчителів, результатом якого є засвоєння знань, умінь, навичок, способів творчої діяльності, системи цінностей і збереження здоров'я учасників освітнього процесу. Тому процес формування здоров'язбережувального середовища передбачає комплекс змін у традиційній системі навчання і виховання, спрямованих на підвищення ефективності діяльності навчального закладу щодо збереження і зміцнення здоров'я учнів і професійного здоров'я педагогів, підвищення рівня психологічної захищеності і комфорту школярів та безпеки вчителів.

На основі інтеграції сучасних підходів до розуміння поняття «здоров'язбережувальне середовище» С. Дудко [2] уточнює його визначення як навчальне середовище,

в якому завдяки формуванню цілісності свідомості, життєствердного здоров'язбережувального образу світу учня, його здоров'язбережувальної компетентності, забезпечується формування здорового способу життя дітей, відповідальне ставлення до свого здоров'я і здоров'я оточуючих, до довкілля, контролюються всі складники здоров'я.

На підставі аналізу наукових джерел з'ясовано, що здоров'язбережувальне середовище – це середовище, яке спеціально створюється в системі освіти та охоплює сукупність певних умов, здоров'язбережувальних технологій, що використовуються навчальним закладом та спрямовані на збереження і зміцнення здоров'я дітей, на покращення їх настрою та самопочуття, функціонування стану організму, підвищення адаптаційних можливостей учнів та формування мотивації на здоровий спосіб життя.

У контексті нашого дослідження важливим є підхід О. Ільченка [3], О. Підгорної [7] про те, що основою для формування здоров'язбережувального середовища є:

1) зміст освіти (стандарт освіти, навчальний план, технологія навчання, методи та форми організації навчання, система знань учнів про збереження власного здоров'я, здоров'я свого роду, народу, довкілля);

2) матеріально-технічна забезпеченість здоров'язбережувального середовища (наявність санітарно-технічного, медичного, фізкультурного обладнання та оснащення, комплектування класів); відповідність організації системи харчування чинним санітарним правилам і нормам;

3) навчально-методичне забезпечення здоров'язбережувального середовища;

4) міжособистісні взаємини суб'єктів освітнього процесу; стан фізичного та психічного здоров'я дітей і вчителів (індекс здоров'я, зниження захворюваності, підвищення емоційного тону); рівень професійної компетентності педагогів, цілісність оздоровлювальних впливів та стабільність результатів.

При розробленні моделі здоров'язбережувального навчального середовища початкової школи С. Дудко [2] виокремлює такі його функціонально-структурні складники: зміст особистісно значимої системи знань про здоров'я, спрямованої на формування здоров'язбережувальної компетентності, життєствердного здоров'язбережувального образу світу учня; навчально-методичне забезпечення навчально-виховного процесу (робочі навчальні плани, методичні рекомендації, дидактичний матеріал); методи забезпечення навчання в русі та формування здоров'язбережувальної компетентності учнів засобами дидактизованої матеріально-технічної бази школи (зелені класи, екологічні стежини, зони відпочинку, спеціальне здоров'язбережувальне обладнання класів); організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу (вчителів, учнів, батьків, громадськості) при застосуванні методів та прийомів, спрямованих на зміцнення здоров'я учнів у позаурочний час.

Заслугує на увагу підхід Л. Бережної [1], згідно з яким здоров'язбережувальне середовище – це середовище, яке комфортне для всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, в якому формується цілісне світосприйняття, що є передумовою гармонійно розвиненої особистості.

На основі аналізу наукової літератури, результатів проведеного нами опитування розроблена модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища в загальноосвітньому навчальному закладі (рис. 1), яка охоплює: мету; алгоритм проектування здоров'язбережувального освітнього середовища; його функціонально-структурні компоненти (зміст навчання і навчально-методичне забезпечення навчального про-

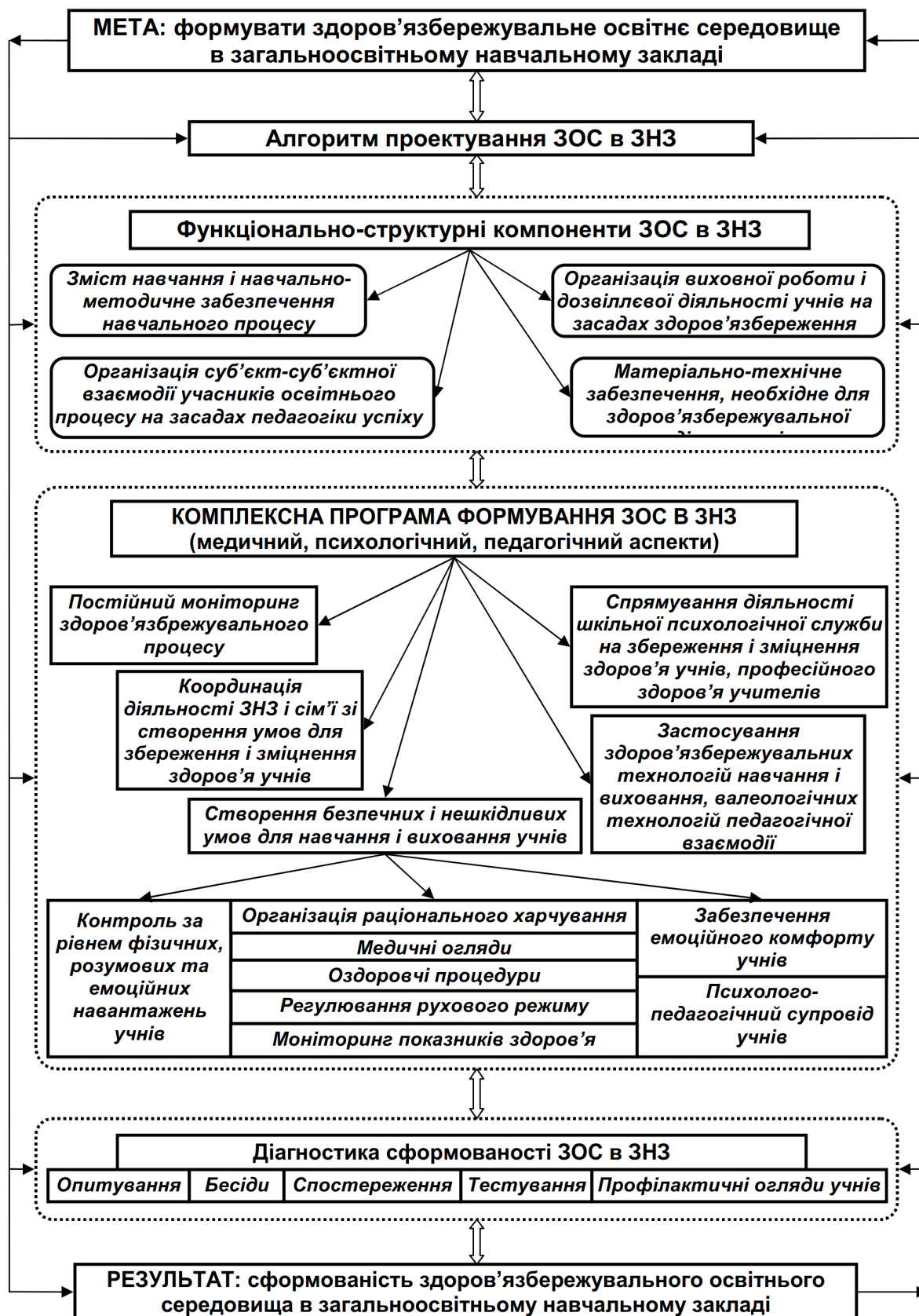

Рис.1. Модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища (ЗОС) в загальноосвітньому навчальному закладі (ЗНЗ).

цесу; організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу на засадах педагогіки успіху; організація виховної роботи і дозвілєвої діяльності учнів на засадах здоров'язбереження; необхідне для

здоров'язбережувальної діяльності матеріально-технічне забезпечення); комплексну програму формування здоров'язбережувального освітнього середовища, що передбачає медичний, психологічний і педагогічний

аспекти; діагностику сформованості досліджуваного феномена (опитування, бесіди, спостереження, тестування, профілактичні огляди) і результат.

Запропонована комплексна програма формування здоров'язбережувального освітнього середовища в загальноосвітньому навчальному закладі передбачає такі аспекти управлінської діяльності:

- створення безпечних і нешкідливих умов для навчання і виховання учнів (організація раціонального харчування, медичних оглядів, оздоровчих процедур; регулювання рухового режиму; моніторинг показників здоров'я школярів; контроль за рівнем фізичних, розумових та емоційних навантажень учнів; забезпечення емоційного комфорту учнів; їх психолого-педагогічний супровід);

- застосування здоров'язбережувальних технологій навчання і виховання учнів, валеологічних технологій педагогічної взаємодії;

- спрямування діяльності шкільної психологічної служби на збереження і зміцнення здоров'я учнів і професійного здоров'я вчителів;

- постійний моніторинг здоров'язбережувального процесу;

- координація діяльності навчального закладу і зусиль сім'ї зі створення умов для забезпечення здоров'я учнів.

Формування здоров'язбережувального освітнього середовища постає як управління складною педагогічною системою, в якій:

- поєднується використання методик забезпечення медичного, психолого-педагогічного супроводу учнів на кожному етапі їх розвитку;

- здійснюється діагностика стану здоров'я школярів, контроль за рівнем їх фізичних, розумових та емо-

ційних навантажень;

- створюються умови для забезпечення емоційного комфорту учнів;

- упроваджується комплексна програма зі збереження і зміцнення здоров'я учнів;

- реалізуються методики активного залучення школярів до здоров'язбережувальної діяльності.

Управління загальноосвітнім навчальним закладом на засадах здоров'язбереження передбачає цілеспрямовану діяльність зі збереження і зміцнення здоров'я учнів:

- створення безпечних і нешкідливих умов навчання і виховання;

- формування культури здоров'я особистості учня, підвищення рівня його стресостійкості;

- підвищення рівня здоров'язбережувальної компетентності вчителя, формування його психотерапевтичної позиції;

- створення умов для збереження і зміцнення професійного здоров'я вчителя;

- формування психологічної культури батьків.

Висновки. Функціонування здоров'язбережувального освітнього середовища в загальноосвітньому навчальному закладі дасть змогу зміцнювати здоров'я учнів, формувати культуру їх здоров'я, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я та проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи для забезпечення здоров'я. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні аспектів діяльності адміністрації загальноосвітнього навчального закладу зі збереження і зміцнення професійного здоров'я вчителів.

Список використаної літератури

1. Бережна Л.К. Програмно-цільовий підхід до організації роботи школи сприяння здоров'ю / Л.К. Бережна // Управління школою (Основа). – 2011. – № 19. – С.63-66.
2. Дудко С.Г. Дидактична модель формування здоров'язбережувального навчального середовища початкової школи / С.Г. Дудко // Постметодика. – 2014. – № 3. – С. 31-34.
3. Ільченко В.Р. Дидактичні умови здоров'язбережувального навчального середовища / В.Р. Ільченко // Технології інтеграції змісту освіти: зб. наук. праць за матеріалами міжнародної наук.-практ. конф. «Теоретичні та методичні основи організації здоров'язбережувального навчального середовища загальноосвітньої школи та ВНЗ», 14 квітня 2011 р. / редкол.: В.Р. Ільченко (гол. ред.) та ін. – Полтава, 2011. – Вип. 3. – С. 42-45.
4. Маджуга А.Г. Теория и практика формирования и развития валеоконативных стратегий личности в контексте здоровьесберегающего образования в современной школе / А.Г. Маджуга. – Шымкент : Изд-во ЮКГУ им. М.О. Ауезова, 2005. – 386 с.
5. Миллер Н.Д. Здоровьесберегающее обучение детей санаторных классов общеобразовательной школы : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н.Д. Миллер. – Новокузнецк, 2006. – 18 с.
6. Морозова А.А. Здоровьесберегающая среда образовательного учреждения / А.А. Морозова // Научные исследования в образовании. – 2008. – № 2. – С.45-46.
7. Подгорная О.Е. Проектирование здоровьесберегающего пространства общеобразовательной школы средствами личностно-ориентированного образования : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.Е. Подгорная. – Тирасполь, 2005. – 211 с.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2017 р.

Мешко Галина

доктор педагогических наук, профессор

заведующая кафедрой педагогики и менеджмента образования

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, г.Тернополь, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩЕЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ КАК АСПЕКТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Статья посвящена проблеме управления процессом формирования здоровьесберегающей образовательной среды в общеобразовательном учебном заведении. На основе анализа психолого-педагогической литературы, результатов проведенного исследования выделены факторы ухудшения здоровья учащихся в школе, что послужило ориентиром для определения аспектов комплексной программы формирования здоровьесберегающей образовательной среды в общеобразовательном учебном заведении. На основании изучения подходов ученых к сущности здоровьесберегающей образовательной среды, ее структуры и содержательного

наполнения разработана модель формирования здоровьесберегающей образовательной среды в общеобразовательном учебном заведении.

Ключевые слова: управление общеобразовательным учебным заведением, здоровьесберегающая образовательная среда, сохранение и укрепление здоровья учеников, модель формирования здоровьесберегающей образовательной среды.

Meshko Galyna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Head of Department of Pedagogics and Management of Education

Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk

Ternopil, Ukraine

FORMATION OF HEALTH SAVING LEARNING ENVIRONMENT AS THE ASPECT OF HEAD OF GENERAL EDUCATION INSTITUTION ACTIVITY

The article deals with the problem of formation of health saving learning environment at the general education institution management. The purpose of the study is to identify aspects of the process of formation of health saving learning environment in secondary schools, to develop the model of its formation. Based on the analysis of scientific literature, on the results of our survey we have developed the model of health saving learning environment in schools, which includes: purpose; algorithm of projecting of health saving learning environment; its functional and structural components (learning content and methodical provision of the teaching process; organization of subject-subject interaction of participants in the educational process on the basis of successful pedagogy; organization of educational and recreational activities of students on the basis health saving; logistical support which is necessary for health saving activity); comprehensive programme of formation of health saving learning environment which provides medical, psychological and pedagogical aspects; diagnostics of formation of the studied phenomenon (surveys, interviews, observation, testing, preventive examinations) and the result. The directions of purposeful work on pupils' health saving and promotion within the activity of the head of general education institution are identified in the article as well as the prospects for further researches.

Key words: education institution management, health saving learning environment, pupils' health saving and promotion, model of formation of health saving learning environment.